

Eesti Looduskaitse Seltsi loomise sotsiaalmajanduslikud eeldused,
tema osa loodushoius ja rahvuskultuuri edendamisel

Arnold Rüütel

Austatud Eesti Looduskaitse Seltsi liikmed, säästva ja jätkusuutliku mõtteviisi toetajad! Õnnitlen teid kõiki 40 aasta täitumise puhul meie Seltsi tegevuse algusest! Need on olnud tööst ja saavutustest rikkad aastad. Mõeldes eriti ajale, mil Eesti Looduskaitse Selts sündis, võib kahtluseta väita, et sel on olnud täita väga vastutusrikas roll. Ennekõike avaldus see looduse ja kultuuri ühtsuse tunnetamises ning avalikus teadvustamises. Just seda rolli pidas oluliseks rõhutada meie Seltsi ellukutsuja ja kauane liider Jaan Eilart. Temale kuulub meie tänu ja tunnustus ka täna.

Looduskaitseliikumine pole Eestis olnud kunagi üksnes loodusele suunatud, vaid algusest peale on sel olnud ühiskondlik-poliitiline iseloom. See on olnud üks osa meie rahvuslikust vabadusliikumisest.

Paljud meie seast mäletavad, et isegi kõige süngemal stagnaajal hoidsid eestlased oma rahvatraditsioone, kultuuri ja loodust. Just siis toimusid ehk kõige südamlikumad laulupeod ning just siis jäädvustati paljude ajaloo- ja kultuuritegelaste mälestus.

See oli ennekõike entusiastide teene, et isegi neil aastail õnnestus süstemaatiliselt tegelda nii loodushoiu korraldamisega kui ka rahvuslike väärtuste teadvustamisega. Olen varemgi väljendanud oma arvamust, et Eesti Looduskaitse Selts oli siin teenäitajaks.

Oli aasta 1966. Eesti taasiseseisvumiseni oli jäänud veel tervelt veerand sajandit. Meie põlevkivi kaevandati järjest suuremates mahtudes. Aasta varem oli lõpetatud Balti Soojuselektrijaama ehitus. Kolm aastat hiljem, 1969, käivitati Eesti Elektrijaama esimene energiablokk. Jaam valmis 1973. aastal.

Kõik see kasvatas järsult põlevkivi kaevandamist. Ehitati uued suure tootlikkusega (3 - 6 miljonit tonni aastas) kaevandused (Viru 1965, Estonia 1973) ja karjäärid (Sirgala 1963, Narva 1970, Aidu 1974). Aastatel 1967 - 68 uuriti esmakordselt Tapa põlevkivimaardlat. Põlevkivi kaevandamise aastamaht oli 1960-ndate lõpuks kasvanud juba enam kui 17 miljoni tonnini ja näitas jätkuvat tõusutendentsi. Kuna ligikaudu pool põlevkivist kaevandati karjäärides, tekkis ulatuslik rekultiveerimise vajadus. Lisaks kaasnes sellise laiahaardelise tegevusega ulatuslik tööjõu sissetoomine, mille tulemusena põlisrahvas muutus Ida-Virumaal vähemusrahvaks ja on seda tänaseni.

Peatumata lähemalt projektidel, mis olid seotud aatomielektrijaama rajamisega Võrtsjärve äärde või fosforiidi laiaulatusliku kaevandamise kavadega, oli selge, et rahvuslikult mõtlevad inimesed tuli koondada selle nimel, et seista vastu sellisele röövmajandusele, hoida ühiskonna ja looduse vahelist tasakaalu. Oli vajadus arendada kogu ühiskonnas looduskaitselik mõtteviisi, innustada inimesi tegelema maastikuhooldega. Töötades tollal Tartu Näidissovhoosis, arendasime ka seal laiaulatuslikku maastikuhooldust.

Võib öelda, et Eesti Looduskaitse Selts ei tekkinud tühjale kohale, vaid sai toetuda tugevale rahvuslikule ja teadmispõhisele pinnale. Juba 1853. aastal asutati Tartus Eesti Loodusuurijate Selts, mille ülesandeks oli Eestimaa looduse igakülgne uurimine ja loodusteaduslike teadmiste levitamine, eriti noorte hulgas.

1966. aastal loodud Eesti Looduskaitse Seltsi elujõudu näitas see, et juba järgneva

paarikümne aastaga suudeti luua väga tugev, tervet Eestimaad haarav organisatsioon, millel oli 48 territoriaalset osakonda ja 56 looduskaitse rahvaülikooli. Tegutses hulgaliselt huvialaklubisid, tegev- ja noorliikmeid oli ligi 20 tuhat. Seltsi toetas ligi 400 asutust, ettevõtet ja organisatsiooni.

1970. aastal korraldas Selts esimese üleliidulise ökoloogilise maastikuhoolduse konverentsi ja 1981. aastal rahvusvahelise põllumajanduslike maastike hoolduse sümposiumi. Aastast 1978 oli Seltsi tegevusega tihedalt seotud Rahvusvahelise Looduse ja Loodusvarade Kaitse Liidu (IUCN) Ida-Euroopa Komitee.

Aastatel 1966-1981 juhtis Eesti Looduskaitse Seltsi Edgar Tõnurist. Tema laiaulatusliku looduskaitsealase tegevuse üheks tähiseks jääb 1971. aastal loodud Lahemaa Rahvuspark.

Nüüd oleme juba 15 aastat taas osa vabast maailmast. Meil on uued eesmärgid ja paraku ka uued mured. Üleilmastumisega kaasnevad protsessid, mis ei jäta ühtki riiki ega rahvast puutumata, toovad endaga kaasa nii edu kui ohte. Meie rahva ja keele püsijäämine on sattunud ehk isegi tõsisemasse ohtu, kui see oli okupatsiooni ajal. Looduskeskkonda ei ole mõeldav efektiivselt kaitsta ainult ühe riigi piires – selle tulemuslikkus on mõeldav vaid rahvusvahelises koostöös.

Meie elukeskkonda on üha enam hakatud käsitlema kolme aspekti vastastikku seotud tervikuna: need on loodus, ajaloolis-poliitiline ja kultuuriline keskkond. Loodus annab meile küll ette valikud, kuid ajaloolis-poliitilises ja kultuurilises mõõtkavas määratletakse nende valikute iseloom. Seejuures saab otsustavaks asjaolu, kas me suudame näha lihtsatest elukeskkonda kujundavatest põhjustagajärg-skeemidest kaugemale ja kõrgemale. Meie tänased valikud määravad selle, millisena paistab meie ajalugu tulevikus. Nii on see olnud varem ja jääb ka edaspidi.

Mis kehtib mineviku kohta, kehtib ka oleviku kohta. Rääkides looduskeskkonnast, tuleb paratamatult alustada õhust, mille jätkuv saastamine võib viia juba lähitulevikus kliimakatastroofini. Eestist sõltub siin vähe, sest õhusaaste võib tulla kust iganes. Suurimateks õhusaastajateks meie oma territooriumil on aga endiselt suured soojuselektrijaamad, kus fossiilsete kütuste põletamisega tekib üle 90% Eesti süsihappegaasiheitmeid. Samas on teadlaste uuringud tõestanud, et toksiliste ja kantserogeensete ühendite sisaldus meie elektrijaamades tekkivas tuhas on tühine võrreldes Euroopa prükipõletustehastest eralduvate kogustega.

Ka veesaaste vähendamiseks on Eestis tehtud suurt tööd ja seetõttu oleme liikunud paremuse poole. Samuti on täheldatud põhjavee taseme tõusu mitmes piirkonnas ja seda tänu säästlikumale tarbimisele ning kaevandamismahtude vähenemisele.

Pinnasereostus, mis viimastel aastakümnetel on kasvanud nii arenenud tööstusriikides kui ka arengumaades, pole meil suurenenud. Seega on iseseisvusaastad toonud Eesti looduskeskkonda suurema tasakaalu.

Mööda ei saa vaadata aga ka probleemidest. Majanduslikel põhjustel on kasutusest välja langenud tuhandeid hektareid väärtuslikku põllumaad, mis soostub või võsastub. Meie peamisi rikkusi, mets, on märksa vähem kaitstud kui aastakümnete eest. Rootsi ja Soome teadlaste hinnangul tuleks inimtegevuse eest täielikult kaitsta 10% metsadest, aga meil on see arv üle kahe korra väiksem. Mõnede puuliikide raie on ületanud juurdekasvu.

Minnes looduskeskkonnalt ajaloolis-poliitilise keskkonna juurde, peame käsitlema oma kohta kahe tsivilisatsiooni piiril, Ida ja Lääne elukäsituse üleminekualal. See on toonud meie rahvale ajaloo vältel rohkesti kannatusi, sest mõlemalt poolt on püütud piiri nihutada. Oleme saanud oma identiteeti luua ja kindlustada üksnes kasutades jõudude tasakaalu sellel piirialal. Just ajaloolis-poliitilise keskkonna eripära kasutamine on meile taganud tänased võimalused. Seesama "piirilolek" peidab endas ka olulist poliitilist ressursi Eesti jaoks.

Tänases globaliseeruvast maailmast võib Eesti olla näiteks sellest, kuidas suudetakse säilitada oma iseärasused ja kultuuriline identiteet. Riikide piirid võivad küll muutuda avatumaks, nagu see toimub Euroopa Liidus, kuid sellega ei pea kaduma ega kao keeled, traditsioonid ja usutunnistuslikud piirid.

Kolmas, elukeskkonna kultuuriline aspekt, on kui ühendav sild looduse ja ajaloolis-poliitilise keskkonna vahel. Looduskaitse liikumine oli üks osa võitlusest meie kultuurilise kestvuse nimel. Kultuur toimus nagu filter, mis laskis läbi rahvuse kestmiseks kasuliku ning vahendas ülejäänud maailmale meie eripära. Samas vajab ja vajab kindlasti ka täna eesti kultuur kaitset.

Esimese ärkamisaja lõpus oli juba selge, et kultuurilist iseolemist peab toetama omariiklus. Seega käsitleti Eesti riiklust mitte niivõrd poliitilise, kui just kultuurilise eesmärgina. Ka nüüd, 21. sajandil, on Eesti riigil mõte üksnes siis, kui ta suudab kaitsta ja edendada eesti keelt ja kultuuri.

Tahan siinkohal taas tsiteerida oma suurt autoriteeti Oskar Loo, kes eestluse elujõu allikaist on kirjutanud järgmiselt:

"Alles selgusele jõudmine paratamatuse tervikkusest meie endi olemuse ja meid ümbritseva maailma vahel juhib meid sügava sisemise kontinuiteedi tajumiseni läbi olnu, oleva ja tuleva, kuni lõpuks suudame näha ja tunnistada, et meie saatus on siiski meis endis, mitte pimedas juhuses."

Siin väljendub meid ümbritseva elukeskkonna tervikutunnetus, mis on ka Eesti kestmise alus ja strateegiline mõte käesoleval sajandil. Ärgem laskem seda tunnetust endas kunagi kaotsi minna!